

రాఘవ శతకము

౫౧౦౪౪౨౨ :

కవితావిశారద ఉభయభాషా ప్రవీణ,

అట్లూరి వే.ంకటాచార్య.

రాఘవ శతకము

౫౨౦ ధ క ర్తి:

కవిరా వికారద, ఉభయభాషా ప్రివీణ,

అట్లూరి వెంకట సేతమ్మ.

First Edition-500 copies.

ప్రకాశకులు:

కామేశ్వర్ ఆండ్ బ్రదర్సు,

ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,

బెజవాడ.

1935.

సర్వ స్వామ్యములు }
ప్రకాశకులవి. }

[వెల ను 0—4—0.

బె జ వా డ

కామేశ్వర్ అండ్ బ్రదర్స్ వారి

శ్రీ బాలసగర్ స్త్రీ ముద్రాక్షరశాలలో

ము ద్ర ౦ పఁ బ డి యె.

రాఘవశతకము.

•••••

యని యైష్ఠ్యమునంత నుచిత గ్రహించి విశేషసంపదల్
శ్రేయము మేల్మీ నిర్మననిఁగ్రీతిని బల్కెను తాపసోత్తముల్
సాయము సేయు చుంటను విశాలమతిఁ స్మరియించుచుండ నా
ప్రాయముతోడ గాంచి తగుహర్షమొనంగ నెతండ్ర రాఘవా॥

1. అర్చము:—శ్రేయని=లక్ష్మీ లేక (వశ్యర్యమని) ఎంచు
సంతక=తలంచిన మాత్రమున; శ్రేయము=శుభము; మేల్మీ=
అధికముగా; విశాల మతిఁ=జ్ఞానబుద్ధితో; ఆప్రాయము=
మిక్కిలి గ్రీతి.

చ॥ కలుములతల్లి లక్ష్మీ యనునంపమునింపుచుభక్త సంఘముఁ
నెలికిని ద్రోయకెంతయు సువీక్షణముల్ ప్రసరింపుమించి వే
తెలుప ననంతరూప ! నిజ దీప్తివికాసము విస్తరింపఁగా
నల రెడుసూర్యవంశమునకందముఁ బెంప నెతండ్ర రాఘవా॥

2. అర్థము:—కలుములతల్లి=బిశ్వర్యమిచ్చుతల్లి; అనుకిం
పము=ప్రేమ; సువీక్షణముల్=మేల్తైనచూపులు; అలరెడు=
ప్రకాశించుచున్న; దీప్తి=కాంతి.

చ॥ జనకుని కొల్వుకూటమున ♦ సాహసశక్తి విలాసధీరుడై
యనుమునఁగూర్చినట్టి విలునేడైజనించివిదేహాఘడుఁ
జననరవర్ణముల్, పొగడఁపై ర్యము, వీర్యము, రాజసంబును
బెనగొను నిన్నుఁ జేరి మురిపింపదె సభ్యుల సీతరాఘవా॥

3. అర్థము:—కొల్వు కూటమున = సభాస్థలమందు;
విలు=శివునివిల్లు; ఏడైజన్=శౌర్యముతో; వంచి=ఎక్కువెట్టి
జనవర వర్ణముల్=రాజులగుంపు; పెనగొను=చుట్టుకొను.

ఉ॥ రామలలామసీత రఘురామ మహాన్నత భాసమానయై
మోమువికాసమొందఁగడుమోగమునన్వరి జేరఁగానమి
న్నేమముతోడ వక్షమునఁనిల్పిన కేశవుఁడొక్క మానసా
రామములోదలంతుమునిరాజులుపూజలొనర్చిరాఘవా॥

4. అర్థము:—రామలలామ=స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు; మహా
న్నత భాసమానయై=మిక్కిలిప్రకాశించుచున్నదై; రమన్=
లక్ష్మీదేవిని; వక్షము=ఎదుఱుమ్ము; కేశవు=విష్ణునిదలంచి;
మానసారామము=మనస్సను పూర్ణోట.

ఉ॥ నూతన, రాగ, రంజిత, మఃనూన, విభాసుర, రూపరాశియా,
 నీతను, విల్లువంచ్చి, వికఃసించిన కోర్కూలు శ్రేష్ఠ వారఁగా
 నాతతశౌర్య శుక్తి యని యచ్చటఁ జాటికరంబుపట్టి నా
 కేతముఁ జొచ్చి వందిజన శీతము లందిపె నీన, రాఘవా॥

౪. అర్థము:—నూతన రాగరంజితము=క్రొత్తజ్జన యను
 రాగముచే నింపు గల్గించునది; అనూన విభాసుర, రూపరా
 శియా=మిక్కిలి ప్రశంసించునట్టి యందము గల్గినట్టి; కేర్లు
 వారఁగా=గీతములు వేయుచుండఁగా; శుక్తి=ముత్యము;
 నా కేతము=అయోధ్యానగరము.

చ॥ రవికుల సంభవంబె, రఘురామ! విశేషము శోభనిచ్చె నీ
 భువి జనకానినపతికి మోద మొసంగుచు నల్లు జౌట భూ
 ధర! ముత్యధన్యమయ్యె నితఁడదద్దయునాజనకాత్మజాతఁడో
 భవమునుబుచ్చ నెంచెద ప్రభుత్వల ప్రాతుప్రేతృక్షిరాఘవా॥

౪. అర్థము:—రవికులసంభవంబె=సూర్యకులములోఁబుట్టు
 లునీ; శోభ=కాంతిని; భూధన=రూపా (రామా;) జన
 కాత్మజాత=జనకునికూతురు(నీత); భవము=జీవితము(పుట్టిక.)

మొగమువికాసవంతమయి మోహముగొల్పుగన్మృతభాషలకొ
 నగవులుబెంచి, నెమ్మనముఁగాట్రహణమునారెసారెకుకొ

దగవులు నెట్టు జానకి విధంబు ముదంబును గూర్చుచుండు గా
మగవకు సౌఖ్యమిచ్చుగురుమాన్యతఁజూప వెత్తిండిరాఘవా॥

7. అర్థము:—నర్మభాషలఁ సరసపుపల్కులచేత; నగ
వులు=నవ్వు; ప్రహర్షము = మిక్కిలిసంతోషము; గురుమా
న్యత=అధికమైనగౌరవము.

ఉ॥ ప్రాకటసత్యవాక్య పరిపాల విశేష నిరూపణార్థమో
నాకనివాసులందు మది నర్మలిగల్గి దశాస్యుఁ ముసనో
లోకమునందు మానవులలోపముద్దఁ దలంచి యుండుటో
కాక ధరాతలంబునఁ బ్రకాశమతిఁ జనియింప రాఘవా॥

8. అర్థము:—నాకనివాసులు=దేవతలు; నర్మలి=ఇష్టము
(ప్రేమ) దశాస్యుడు = రావణుడు; లోపము = తప్పును;
ధరాతలంబునన్=భూమిమీద.

ఉ॥ భక్తులఁ బ్రోచు దీక్ష నిజ భావ, నిబద్ధ, నిరూఢమైన గా
సూక్తిని సంస్కరించుటకు నశోభిత సుందరగ్రాతి నీత సం
సక్తిని బాయలేమి వ్యవసాయమొనర్పవు సాధుపుంగవుల్
ముక్తినివేడుచున్నరఘుముఖ్య! యయోగ్యముగాదెరాఘవా

9. అర్థము:—నిజ, భావ, నిబద్ధ, నిరూఢమైన, =తనమనస్సు
నందుఁ గట్టిగా నాటియుండినను; సూక్తి=మాట (వాక్యము)

సంస్కరించుటకు=తలంచుటకు; శోభితసుందరగా=అందమైన
శరీరముగల్గదైననీత; సంస్కృతగులము (పే)మ వ్యవసా
యము=ప్రయత్నము; అయోగ్యము=తగనిది.

చ॥ పురుషుని కీర్తివర్ధనము భూషిత, ధర్మ, విశుద్ధ, పద్ధతు
వరగుణయుక్తి నిశ్చయము వారిజనేత్రి సహాయమూత్రమే
తిగముగ లేనిచో, నిల ప్రదీప్తులొసంగునె? పాలనార్థమై
సరగునఁబంపు నంతిపురిచయ్యనఁబాపి మహిజ రాఘవా.

10 అర్థము:—వర్ధనము=అభివృద్ధియగుట; భూషిత, ధర్మ
విశుద్ధ పద్ధతు=పొగడబడునట్టియు, న్యాయ మైనట్టియు,
స్వచ్ఛమైనట్టియు మార్గములు. వరగుణయుక్తి నిశ్చయము=
మంచిగుణముయొక్క నేర్పును నిర్ణయించుటయును; వారిజ
నేత్రి=స్త్రీ. (నీత) ప్రదీప్తులు=కాంతులు; మహిజ=నీత.

ఉ॥ నీత ముదంబు నొంద సవిశేష, వినోద, విలాస, లీలచేన్
జేతముఁ బల్లవింప కమనీయ, విహార మొనర్చు నత్తటిన్
గీతి మనంబు నిండ, నరిఁబృందము పీడలడంప, భక్తులొ
కాతరమంది వేడ, సనుకంపముఁ జూపవె తండ్రి రాఘవా.

11 అర్థము:—సవిశేష, వినోద, విలాస, లీలక=అధిక
మైన సంతోషముతోను, ఆశ్చర్యముతోనుగూడిన వేడుకలచేత;

చేతము=మనస్సు; కమనీయ=ఇంచిన; అరిబృందము=శత్రు
సమూహము; కాతరము = భయముతోఁ గూడిన చీకాకు;
అనుకంపము=జాలి.

ఉ॥ స్రుక్కుచు ఘోరసంసరణరోగమునగు నుపాయమెవ్వధిన్
నిక్కముగాఁ గనన్ దగిననిర్మలమార్గము బోధకాక లోఁ
బొక్కుచు దుఃఖవార్ధిఁ బడిఁమూర్ఖులు గుండెడివేళ నీత పె
న్మక్కువ నాలకించి నినుఁ బంపదె దుఃఖము మాన్ప రా॥

12 అర్థము:— స్రుక్కుచున్ =బాధపడుచు; ఘోర
సంసరణరోగము=గొప్పదైన సంసారబాధ; వీగు=తప్పించు
కొనునట్టి; బోధకాక=తెలిసికొనలేక; పొక్కుచున్=విచార
పడుచు; దుఃఖవార్ధిన్=దుఃఖమనెడి సముద్రములో; గుండెడి
వేళ=ఏడ్చునప్పుడు; పెన్మక్కువన్=మిక్కిని ప్రీతితో.

చ॥ జగమున సర్వజీవులకు ఁసౌఖ్యము గూర్చి నిరంతరంబు నే
వగయును లేక సర్వసమ ఁ బంధుడవై శరణార్థి కోటికిన్
వగపును మాన్పి రక్షణమవశ్యము నేయుట ధర్మమార్గమై
తగునని సాధ్యి దిద్దు నిను ఁ దాశరథీ! రఘురామ ! రా॥

13 అర్థము:—నిరంతరము=ఎల్లప్పుడు; శరణార్థికోటికిన్=
రక్షింపుమని యడిగినవారికి; వగపును=దుఃఖమును; అవ

శృము=తొందరగా; సాధ్వీ=భార్య (సీత) దాశరథీ=వశిరథుని కుమారుడైన రామా.

ఉ॥ మూఘులుదైవభక్త్యనుఃపుణ్యపువాక్కులెఱుంగఁజాలకే
రూఢియుదోపకుంట, నిలఁబ్రుంగుచున చ్యుతునాదిదేవునిఁ
గూఢుని ఘోరపాపములఁగొట్టెడు నిన్ను ఛలోక్తిఁబిల్వగా
గాఢముదంబు నొంది గమకంబునఁ బంపదె సీత రాఘవా.

14 అర్థము:—ఏరూఢియు=ఏమార్గమును (ఏవిధమును)
బ్రుంగుచు=బాధనొందుచు; అచ్యుతు=భగవంతుని;
గూఢుని=తెలియఁజాలనివాని; ఛలోక్తి=అకస్మాత్తుగా నుచ్చ
రించుమాట; గమకంబున=మిక్కిలియత్నముతో.

చ॥ పుడమిని రానుదాసు పరిపూర్ణ, సుఖంబుల రోసి భక్తిమై
దడయక పాదుషావలని ♦ తర్జన, భర్జన దండనార్భటుల్
పడయుచు నిన్నుఁగొల్వఁజే విలాసము యుక్తమె రక్షణార్థమై
వెడలవె యంచు సాధ్వీ విని ♦ పింపదె పంపదె తండ్రి రా॥

15 అర్థము:—పుడమిని=భూమిమీద; రోసి=అనప్యించి
(విడిచిపెట్టి) పాదుషా=నవాబు (గోలకొండ ప్రభువైన కుతుబు
శాహి) తర్జన, భర్జన, దండనార్భటుల్=అదలింపులు, బెద
రింపులతోఁ గూడిన శిక్షతోటి కేకలు.

ఉ॥ భక్తులు నీదు మంత్రజప ♦ పారణఁ జేయఁగ నాలకింప క
వ్యక్తుఁడవైన నిన్ను గని ♦ వత్సలతఁ జనకాత్మజాత చి
చ్ఛక్తి దయాప్రపూత పరితాపమునొందుచు భక్తరక్షణా
సక్తునిఁ జేసి పంపుట, యశంబును గాంచితి వీవు రాఘవా.

16 అర్థము:— అవ్యక్తుఁడవు = తెలియనేరని వాఁడవు;
వత్సలతఁ = ప్రేమతో; భక్త రక్షణాసక్తునిఁ = భక్తులను
గాపాడవలెనను బుద్ధిగల వానినిగా; చిచ్ఛక్తి = ఆదిశక్తి;
యశము=శీరి.

✱

ఉ॥ తండ్రికి బిడ్డలందు దయ, ♦ తల్లికిఁ గల్గినయంత పెద్దగా
దండ్రు, నిజంబుగాదె వినయంబున నిచ్చలుగొల్పు భక్తులొ
తండ్రివిరామచంద్ర! యవధానముతో నినుబిల్వ బల్కకే
గండ్రతఁ జూప నీత యవధానము దెల్పుచుఁ బంపు రా॥

17 అర్థము:— పెద్దగాదండ్రు=ఎక్కువగాదని చెప్పుదురు;
నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు; అవధానముతో = మిక్కిలి శ్రద్ధతో;
గండ్రతఁ = కఠినత్వమును; అవధానము=తెలిపి (వీలు)

ఉ॥ లోకములొల్లబలుబులకు లోచన, గోచర, మాటకే కదా
ప్రాకటమైన రాజ్యరమభంగమునొంద నొకించుకైన చీ

కాకును జెందకే యతివ *కానకు, నీ వెనువెంటవచ్చె మీ
పోకడ లెన్నగాఁ దర మెఁభుమిసుతాధిప! రామ రాఘవా.

18 అర్థము:— ప్రలుభులు = పిసినిగొట్టు మనుష్యులు ;
లోచన గోచర మాటకుఁ=(స్పష్టముగఁదెలియుట కొఱకు)
కన్నుల కగఁపడుటకు; రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; చీకాకు=
విచారము; అతివ=స్త్రీ; (నీత) భంగమునొందఁ=నష్టమయి
నప్పటికిని; మీ పోకడలు=మీ నడతలు; ఎన్నఁగాఁ=లెక్కిం
చుటకు.

చ॥ సహనము సాధ్యిలక్షణము*సంస్తుతిపాత్రమునంచు మానులి
మహి గడువిజ్ఞులై పలుకుమాట నిజంబగు, కానిచో ముదా
వహమునఁగై కయాజ్ఞ,తలవంచుచు, మ్రొక్కుచు, శాంతచిత్తయై
తామరలోచన వెంటఁజనుతామరలోచన నెంచ రాఘవా.

19 అర్థము:—సహనము=ఓర్పు; సంస్తుతిపాత్రము=పొగ
డఁదగినది; మానులు=మునులు; విజ్ఞులై = తెలిసినవారై;
ముదావహమునఁ=సంతోషముతో; తహతహఁ=ఆత్రముతో
తామరలోచన=తామరలవంటి కన్నులు గలది;*(నీత) *

ఉ॥ శ్రీరమకాంత,సోదరులు*శేషుడు,శంఖము,చక్రమున్ సదా
ధారము, చిత్త శాంతిగలి*దాన నిదానము, జన్మమూని సం

సార ముదంబునొంది వరశక్తివిజృంభణ నూర దృష్టిమై
భారమునాక శీఘ్రగతి భక్తకదంబముఁ బ్రోవు రాఘవా.

20 అర్థము:—శ్రీరమ=లక్ష్మీ దేవి; శేషుఁడు=అది శేషువు;
ఆధారము=సహాయమా; నిదానము=అదికారణము; జన్మము=
పుట్టుక; భారమునాక=బరువనక; భక్తకదంబము=భక్తుల
సమూహము; వరశక్తివిజృంభణ=శ్రేష్ఠమైన బలాధిక్యము
చేత.

తలనుధరించుపుష్పములుఁతావులఁజిమ్ముచునింపుగొల్పుచోఁ
జెలఁగుచు వేణిఁదాల్చుటఁచేడియలొక్కట, వాడిపోవుచో
నిలపయి బారవైతురు, మఁహీజనులీక్రియ, భాగ్యమున్నచోఁ
గులుకుచు జేరవత్తురదిఁకుంతితమైనఁ దొలంగు రాఘవా.

21 అర్థము:—తావులు=సువాసనలు; చెలఁగుచు=సంతో
షపడుచు; వేణి=ముడియందు; (జడలోపల) చేడియలు=
స్త్రీలు; కులుకుచు=సంతోషించుచు; కుంతితమైన=తగ్గిపోయిన
యెడల; ఇంపు=ఆనందము.

ఉ॥ వేగముగా నదీజలము • వెల్లువయై ప్రవహింప నడ్డకే
సాగొనరించు వేళల విచారమునొందెడు రైతుపోల్కి, ను
ద్యోగముసేయు కాలమున • యోచనసేయక ఖర్చు పెట్టి యా
వేగముఁజెందు మానవుల • పిచ్చితనంబులుమాన్పు రా॥

22 అర్థము:—కెల్లువయై=ప్రవాహమై; సాగు=వ్యవసాయము; ఆవేగము=తొట్రుపాటు; రైతు=పొలమునుదున్నివ్యవసాయముసేయువాడు; అడ్డకే=సీటిప్రవాహమును నిల్పుటకు గట్టువేయక.

చ॥ కలిమియె సర్వసౌఖ్యములగ్రన్నననిచ్చు మహితలంబునకొ
సులుపుగ దాని గూర్పదగుఁజూచననేర్చుటకంటె, గొప్పదొ
మెలకువ లేదటంచు మిడిమేలపుటాస సమస్తధర్మముల్
తొలఁగు మనుష్యవర్గముల దుర్దశఁ బాపఁ దలంపు రా॥

23 అర్థము:—కలిమి=భాగ్యము; సూచన=విధానము; (పద్ధతి) మెలకువ=జాగ్రత్త; సులువు=తేలిక; కూర్పదగు=సంపాదించగలిగిన; మిడిమేలపుటాస = అందరాని కోర్కె; దుర్దశ=కష్టమును.

ఉ॥ జ్ఞానము గల్గియున్న ధనసంపద మిక్కుటమైన స్థానముకొ
మానుట సంభవింప, నను మానములేల ప్రజాశిలోపలకొ
మానమునిల్చెనేనిబహుమానముగాదె మృణాళనాళముల్
స్థానమువీడి వాడుట యథార్థముసూచె తలంప రాఘవా.

24 అర్థము:—మిక్కుటమైన= అధికమైన; స్థానము=ఉన్నచోటును; మృణాళనాళముల్=తామరతూండ్లు; మాన

ము=మర్యాద; ప్రజాశిలోపలన్=జనసమూహములో; యథా
ర్థము=నిజము.

ఉ॥ కూడినభాగ్యరేఖ, సమ ♦ కూడిన సంపద, బిడపాపలున్,
బోడిమిగల్గుమందిరము, బొల్పుగుధర్మము, జ్ఞానవిద్యయున్,
వాడుకనొందువర్తనము, వశ్యములింద్రియవర్గముల్ వడిన్
వేడుకొనంగబుద్ధి యతి వేలముగా నొనఁగూర్చు రాఘవా.

25 అర్థము:—భాగ్యరేఖ=అదృష్టము; సంపద=ధనము;
బోడిమిగల్గు=అందమైనట్టి; మందిరము=ఇల్లు; బొల్పుగు=స్థిర
మైన; ధర్మము=న్యాయము; వాడుకనొందువర్తనము=ప్రసిద్ధి
కెక్కడి నడత; ఇంద్రియ వర్గముల్ = కన్ను, ముక్కు, చెవి,
నాలుక, చర్మము నను పంచేద్రియములును; వశ్యములు=
స్వాధీనమైనవిగానుండునట్లు; అతివేలము=ఎక్కువ.

చ॥ చతురతఁజూపి కార్యములఁ జయ్యనఁ జేయఁ పుష్క సేయుచున్
సతతము సంచరింపఁ గొనఁ సాగునె కార్యకలాపముల్ వడిన్,
మతిఁదలపోసిచూడఁగ, ననంతర మెట్టి ప్రయత్నముల్ గొనన్
గతజలసేతుబంధనము ♦ గాదె రఘూద్యహ! వీర రాఘవా.

26 అర్థము:—చయ్యనన్=తొందరగా; ఉష్క సేయు
చున్=అశ్రద్ధ చేయుచు; అనంతరము=పిమ్మట; కొనసాగునె=

(పని) నెఱవేఱునే (నెఱవేఱదనిభావము) గతజల సేతుబంధ
నము=చెఱువులోని నీరంతయు బయటికిఁబోయినతరువాత
నడ్డముగాఁగట్టబోవుట; రఘూవ్యూహ=రఘుకుల శ్రేష్ఠ.

ఉ॥ వంకరఁదీర్చినిల్పబహుభంగులలాగుచు శ్వానపుచ్చమున్
గొంకకపట్టినన్ ఫలముఁగొండాక కల్గునె నవ్వబాగున్
పెంకితనంబు నూని నిజ బింకము వీడక మూర్ఖులై కడున్
జంకక సంచరించు జనసంఘము దిద్దఁగ నొనె రాఘవా.

27 అర్థము:—బహుభంగులన్=అనేకవిధములుగా; శ్వాన
పుచ్చమున్=కుక్కతోకను; కొంకక=బడియక; కొండాక=
కొంచెమైనను; నిజబింకము=తనపట్టుదల; జంకక=వెనుదీయక;
దిద్దఁగ నొనె=బాగుచేయగలమా? చేయలేము.

ఉ॥ పూజలొనర్పనెంత్రు కులముఖ్యుల పెద్దలఁగొల్చిభక్తితో
భూజనవర్గముల్ తమకుఁబోల్పగువిద్యయు, భాగ్యభోగ్యముల్
భూజనమొప్పగోరి, నరపాలుర గొల్తురు భుక్తిమాత్ర, కే
యోజ ఫలింప సాధుగణ మొప్పగ నిన్నుఁదలంత్రు రా॥

28 అర్థము:—కులముఖ్యులు=కులములో శ్రేష్ఠులైనవారు;
భూజనవర్గముల్=జనులగుంపులు; భూజనమొప్పగోరి=అర్హత
బొందవలెనను కోర్కెతో; టయోజ=ఏవిధము; నరపాలురన్=

రాజులను; పొల్పుగు=శాశ్వతమైనట్టి.

ఉ॥ మేలపు పల్కులాడి మిడిమేలపు మైత్రి నిరంతరంబు వా
చాలతఁజూపి నిర్మల విచారుల, మాయకచిత్తులౌ, ప్రజ్ఞ
లాలనఁజేసి మోషమున నాశమొనర్చి ధనంబు గుంజి లో
గోల పడంగఁజేయు నరు గోముఖ వ్యాఘ్రమటండు రా॥

29 అర్థము:—మేలపుపల్కులు=ఇంపుగల్గించు మాటలు;
(పరిహాసములు) మిడిమేలపుమైత్రి= (నడుమంత్రపున్నేహము)
అపాయకరమైనన్నేహము; వాచాలత = వదరబోతుఁడన
మును; అమాయకచిత్తులై=కపటమెఱుంగనిమనస్సుగలవారిని;
లాలనఁజేసి=బుజ్జించి;గుంజి=లాగుకొని; గోలపడంగఁజేయు=
బాధ పెట్టనట్టి;వ్యాఘ్రము=పెద్దపులి.

ఉ॥ లోకుల మాటనమ్మి యవలోడనసేయక రంగమందు నొ
క్కూకునదూకినన్యశము, నున్నతి, గౌరవ, శక్తియుక్తులున్
జేకుటఁబో వదెట్లనినఁ ♦ జేతులు గాలిన వెన్క నాకులన్
దాకినఁ గల్గునే ఫలము ♦ దానవభంజన వీరరాఘవా.

30 అర్థము:—లోకులమాట=జనులమాట; అవలోడన
సేయక=బాగుగా విచారింపక; రంగమందున్=పనుల నెఱ
వేర్చు స్థానమందు (యుద్ధమందు, పార్శ్వక్షలందు) ఊకునన్=

పూనికతో; యశము=కీర్తి; ఉన్నతి=గొప్పదనము; గౌరవము=మర్యాద; శక్తియుక్తులు=బలమును, ఔర్వియును; చేకుటబోవు=కలుగ నేరవు; దానవభంజన=రాక్షసులను గొట్టినవాడా ! (రామా)

ఉ॥ దుష్టుని చుట్టమంచు గుణదోషములెంచక మేలుగూర్పగా
నిష్టమొకష్టమోశ్రమలనీదుచునుండ గ్రహింప కిమ్మెయి
నష్టము పాలుసేత తయి ♦ నాతి నొనర్చి విషాదపెట్టుటల్
దుష్టభుజంగజాతి కిల ♦ దుగ్ధము పోయుట గాదె రాఘవా.

31 అర్థము:—గుణ దోషములు=మంచిచెడ్డలు; ఎంచక=ఆలోచింపక; శ్రమల=కష్టములను; ఈదుచునుండ=సహించుచుండగా; గ్రహింపక=తెలిసికొనలేక; ఇమ్మెయి=ఈరీతిగా; నష్టముపాలుసేత=నష్టపెట్టుటవలన; తయినాతి=సేవకునిగా; విషాదపెట్టుటల్=ఏడ్పించుట; దుష్ట భుజంగజాతికి=చెడ్డవైన పాములకు; దుగ్ధముపోయుట = పాలుపోయుట.

ఉ॥ భర్తయె డైవమన్న గుణపాతము నేర్పగడ్డంగి కాడె స
ద్వర్తనగల్గు నీత వనవాసముఁ బంపితి వంతనొనె, ని
ర్వర్తిత నీతిశాలిని స ♦ భాజన గౌరవయుక్త శీల సం
కీర్తనఁ జేయఁగా వలదె ♦ కిల్బిషనాశన! తల్పి రాఘవా.

32 అర్థము:—గుణపాఠము=నీతివిద్య; కడంగి = ప్రయత్నించి; సద్వర్తన=మంచి నడతగల్గిన; వనవాసము= అడవిలో నివసించుటకు; నిర్వర్తిత నీతిశాలిని=నెఱవేర్చిన నీతిగలది; సభాజనగౌరవయుక్త శీల=పెద్దలచేత గౌరవింపబడునట్టి నడతగలది; సంకీర్తన=పొగడుట; కిల్బిషనాశన=పాపములను బోగొట్టువాఁడా. (రామా)

ఉ॥ లోకములో నుదారులు ప్రలోభమువీడి దరిద్రబృందమునాకుట కోసమై తమ యనంతపు సంపద వెచ్చబెట్టగా లోకులు నోర్వలేక యవ ♦ లోడన సేయక గేలిసేయుట లోకులు కాకులంచు నొక లోకపు వాడుక లేచె రాఘవా.

33 అర్థము:—ఉదారులు=ఇచ్చువారు; (దాతలు) ప్రలోభమువీడి=పిసినిగొట్టు తనముచుచూని; సాకుటకోసమై=పోషించుటకొఱకు; అనంతపుసంపద=విస్తారమైనభాగ్యముచు; వెచ్చబెట్టగా= ఖర్చుచేయగా; అవలోడనసేయక = పరామర్శచేయక; గేలిసేయుట = పరిహాసము చేయుటచేత.

ఉ॥ ఆతత శ్మశ్రాని యగు ♦నాగురుడేర్చిన తమ్మిమొగ్గరం బాతటిజూచితొట్రిలియమాత్మజుడంత వివేకశూన్యుడై పోతరియా కిరీటిసుతు ♦ బోచునఁ గోల్పడి కుండఁడే నదాయాతురగానికిఁ దెలివి ♦నారయమట్లము గాదె రాఘవా.

34 అర్థము:—ఆతత శౌర్యశాలియగు=గొప్పపరాక్రమ
వంతుడగు; ఏర్చిన=పర్వాటుఁజేసిన; తమ్మి మొగ్గరంబు=పద్మ
పూహము; తొట్రలి=సంభ్రమించి; యమాత్మజుడు=ధర్మ
రాజు; వివేకశూన్యుడై=ఆలోచన లేనివాడై; పోతరియా=
బలిసియున్నట్టి; కిరీటీసుతుఁడు=అర్జునుని కొడుకైనయభిమన్యుని;
కోల్పడి=నష్టపడి; కుండఁడే=విచారపడఁడే; ఆతురగానికిఁ=
తొందరపడు వానికి; తెలివి=ఆలోచన; మట్టము=శూన్యము.

ఒకరిగృహంబుసాచ్చియుపయోగపదార్థముగోరఁబోవుచో
బికబికలై మనంబు నతి వేల విచారపరీతమై నుడుల్
చకచకఁబల్కనీమి నిజఁచేష్టలుదక్క, ముఖంబువాడ యా
చకుఁడు శవంబు భాతినగు సారవివేకియై నైన రాఘవా.

35 అర్థము:—ఉష్ణయోగ పదార్థము=అవసరమైనవస్తువు;
(భోజనాది సమస్త వస్తువులునని భావము) పికపికలై=చెల్లా
చెదురై: అతివేలవిచారపరీతమై = మిక్కిలి విచారముతో
నిండినదై; నుడుల్=మాటలు; సారవివేకియై నైన=మంచి
తెలివిగలవాడైనప్పటికి.

ఉ॥ అక్కఱపాటుతోచి యతియత్న మొనర్చి విశుద్ధ భక్తితో
నిక్కముగా భజింపదగు నిశ్చలమానస మక్కటా చెడె

ముక్తి డిప్రొలెనుంటిని సములము నాశనమయ్యెనాత్మయే
 ఫక్కు జరింతు దిక్కెవరు *పాపవిభంజన! తండ్రి రాఘవా.

36 అర్థము:—అ క్కటపాటు=అవసరము; విశుద్ధభక్తితో= నిర్మలమైన శ్రద్ధతో; ముక్తిడి=మూర్ఖుడు; సములము= పూర్తిగా; ఆత్మ=జీవుడు(పరబ్రహ్మ) ఏఫక్కు=ఏమార్గము నందు; పాపవిభంజన=పాపములను బోగొట్టువాడా(రామా)

ఉ॥ తేలునకుండు, కొండెమునఁదీవ్రవిషంబు, రగాళికోర నా
 భీలవిషంబు నుండు, పరశీడ నొనర్పక పుట్టలందు నే
 మూలనొ డాగు, సజ్జనుల*మోసమునే సెడిమోసగాండ్ర కో,
 నాలుక తీపులో విషమ*నంతము సుమ్ము తలంప రాఘవా.

37 అర్థము:—ఉరగాళికోర=పాముల కోరలందు; ఆభీల విషము=భయంకరమైన విషము; పరశీడ=ఇతరులను బాధ పెట్టుటను; మోసగాండ్రు = పరులను మాయపుచ్చువారు; అనంతము=అధికము(అంతము లేనిది) సజ్జనుల=మంచివారిని.

ఉ॥ నూనకమంచికార్యము ల*మానుషశక్తి; నియోగపద్ధతి
 జానుగఁ జేసినాను ఫల*సాయవిచారము లాత్మ నెంచుచున్
 బూనికయ క్కటాతుదకుఁబూర్తిగ భగ్నమునొందెజూడఁగాఁ
 దానొకటి దలంప నిల *దైవమొనర్పు మఱొండు రా॥

38 అర్థము:—అమానుషశక్తి నియోగ పద్ధతి=మాన
వులకు సాధ్యముగాఁజాలనట్టి గట్టిప్రయత్నముతో; సుఫలసాయ
విచారములు = బాగుగ లాభమువచ్చునట్టి యాలోచనలు;
పూనిక=ప్రయత్నము, తుదకు=చివరకు; భగ్నముకొండె=
చెడిపోయెను; మఱిండు=ఇంకొకవిధము.

ఉ॥ కొంచెపుబుద్ధిమానవులు, కొంపలుగూర్చుకుమార్గములే
తెంచి, విపత్తులక గలియఁదింప, విచార విమారచిత్తులై
యెంచఁగ లేకయాపదలనెమ్మెయిరొంది, విషాదవార్ధిలో
మించఁ జరించి కుంది గమనింపను దుష్టుల రీతి రాఘవా.

39 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధిమానవులు = స్వల్ప మైన
జ్ఞానముగల మనుష్యులు; కొంపలు=ఇండ్లు; కుమార్గములు=
చెడునడత గలవారు; ఏ తెంచి = నచ్చి; విపత్తులక=కష్టము
లలో; కలియఁదింపఁ=ముంచి వేయగా; విచార విమార
చిత్తులై=ఆలోచనలేని వారై; ఎంచఁగలేక = తెలిసికొనలేక;
మించఁ = అతిశయించి; విషాదవార్ధిలో=దుఃఖ సముద్ర
ములో; గమనింపను=తెలిసికొనలేరు; కుంది=దుఃఖపడి.

ఉ॥ అల్పకుటుంబ జీవులయి యార్యజనాశ్రయ లాభ శక్తిసం
కల్పము దీర భాగ్యకుతుంకంబునఁ బెద్దల నీనడించి యా

స్వల్పపు బుద్ధిచేత బలవంతము లాపద లెన్నోఁగాంచు నా
యల్పులఁ జూడ జాలియును హాస్యముదోచును గాదె రా॥

40 అర్థము:—అల్పకుటుంబ జీవులయి = సామాన్యకుటుంబములోఁ బుట్టినవారై; ఆర్యజనాశ్రయ లాభశక్తి = పెద్దల నాశ్రయించుట వలన గల్గిన ఫలముచేత; సంకల్పముదీర్ణ = కోరిక నెఱవేరఁగా; భాగ్యకుతుకంబునన్ = విశ్వర్యముగల్గినసంతోషముచేత; పెద్దలన్ = పూజ్యులను; ఈసడించి = అశౌర్యవించి; స్వల్పబుద్ధి = నీచబుద్ధి; అల్పులు = సామాన్యులు; హాస్యము = వెక్కిరింప.

చ॥ ఇనుమునఁ గూడు నగ్నికెపుడిమ్ముగ సమ్మెటపోట్లుగాదె భా
జన మొక యింత లేని గుణజాతి, విహీనుల పొత్తుజేరఁగా
నెనరు వహింపఁజాలరు సునీతి, సుశీల, సుబుద్ధి యుక్తులై
వినయము సూపు నట్టిడులు పీడితులౌ నపకీర్తి రాఘవా.

41 అర్థము:— భాజనము = అర్హత = (యోగ్యతయని యర్థము) గుణ = గుణము; జాతి = జాతియు; విహీనులు = లేనివారు; పొత్తుజేరఁగాన్ = దగ్గఱకుఁ బోయి స్నేహము జేసినట్లైన; సునీతి, సుశీల, సుబుద్ధి, యుక్తులై = మంచినీతి, మంచినడనడి, మంచి గుణము గలియున్నవారై; పీడితులౌ = బాధపడెదరు.

ఉ॥ నీచమనస్కులౌ జనుల *నేస్తముగోరి మెలంగుచున్న సం
కోచములేలమీకు సమకూడును దైన్యము హీనభావముల్
యోచనఁజేసి మేల్చి సమయోచిత మాత్ర నెఱింగియున్నచో
గాచుకొనంగ వచ్చు ఘన *కార్యము లైనను! తండ్రి రా॥

42 అర్థము:— నీచమనస్కులౌ జనులు = చెడుబుద్ధిగల
మనుష్యులు; నేస్తము=స్నేహము; సంకోచములేల=సందేహ
మెందుకు; సమకూడును = కలుగును; దైన్యము=దీనత్వము;
హీనభావము=నీచస్థితి; సమయోచిత మార్గము=తిగినవిధము;
ఘనకార్యములు=పెద్దపనులు; గాచుకొనంగవచ్చు = సహంప
వచ్చును.

ఉ॥ సంపదగల్గియున్నతఱి *జండుడ విండుడవంచుబల్లుచున్
సొంపుదల్లిర్ప జేరుదురు *క్షుద్రజనంబులు మాటిమాటికిన్
గొంపల నార్చునా నరుల *కూరిమి సమ్ముట బుద్ధిహీనమై
పెంపు నశించు భాగ్యములు *వీగు విపత్తులుగల్గు రాఘవా.

43 అర్థము:— సంపదలు గల్గుతఱి = ఐశ్వర్యము గల్గి
నప్పుడు; జండుడవు=దేవతలకు రాజైన ఇంద్రునితో సమాను
డవు; సొంపుదల్లిర్ప=సంతోషము గల్గుచుండఁగా; క్షుద్ర
జనములు=నీచులు; కూరిమి=స్నేహము; పెంపు=అభివృద్ధి;
గొంపలనార్చు=ఇండ్లను బోడుసేయునట్టి; వీగు=తొలఁగిపోవుచు.

ఉ॥ ఊర దిరుంగు దుష్టుల న ♦ హా! పరికింప కుపేక్ష సేత కీ
 తీరున వృద్ధి నొంది గురు ♦ తింప నశక్యములై న బాధలన్
 బోరనఁ బెట్టుచుండ్రీ పెను ♦ మోసమువచ్చె గతించెకాలమున్
 గోరునఁబోవు చేతలకు ♦ గొడ్డలిఁ బట్టగ నయ్యె రాఘవా॥

44. అర్థము:—అహా! = అయ్యో (సంతాపకార్థము); పరి
 కింపక = బాగుగా విచారింపక; ఉపేక్ష సేతకు = ఉరకున్నందులకు;
 గురుతింపన్ = లెక్కపెట్టుటకు (తెలిసికొనుటకు); అశక్యము
 లై న = అసాధ్యములై న; గతించెన్ = గడచి పోయెను; ఊరన్ =
 గ్రామములో.

ఉ॥ అండ యొకింతలేక తిన ♦ నన్నముఁ జిక్కని పేదసాదకున్
 మెండు భుజింప నిచ్చి గమనింపుచు, దీనజనాళి బంధునై
 యుండఁడె కర్ణుడెప్పుడు ప్రయోజన మెంచకగుప్త దాతయై
 రెండవ కంటి వారెఱుగురీతి నొసంగునె దాత రాఘవా.

45. అర్థము:—అండ = తోడ్పాటు; చిక్కని = దొరకనట్టి;
 పేదసాదకున్ = దరిద్రులకు; మెండు = అధికము; గమనింపుచున్ =
 విచారించుచు; దీనజనాళి బంధునై = దిక్కులేని మనుష్యులకు
 చుట్టమై; గుప్త దాతయై = రహస్యముగా నిచ్చువాడై.

ఉ॥ ఇచ్చకొలంది బిడ్డలకు నేర్పడఁ బాఠము బోధసేయుచున్
 స్వేచ్ఛధనంబు ఖర్చిడి భుజింపగఁ బెట్టె చరించు మానవుల్

తుచ్చుల మాట పట్టి గుణ దోష వివేకము లేమి నేడు జీ
వచ్చవమట్ల యైరి మతి భంగము నందుటఁజేసి రాఘవా.

46. అర్థము:—బిడ్డలకు = పిల్లలకు; ఏర్పడఁ = తెలియు
నట్లుగా; స్వేచ్ఛఁ = స్వతంత్రముగా; భుజింపఁగఁ = తినుటకు;
తుచ్చులమాట = సీచులమాట; గుణ దోష వివేకము లేమిఁ =
మంచిచెడ్డలవిచారింపుజ్ఞానము లేకపోవుటచేత; జీవచ్చవమట్లు =
బ్రతికిచచ్చినవారిపోల్కగా; మతిభంగము = బుద్ధిమారిపోవుట.

ఉ॥ పూజాలొనర్పనెంత్రు జనః పూజ్యులు విజ్ఞులు దారసిల్లుచో
రాజవతంసులు వరుసః రాజ్యవిభూతియు జ్ఞానముఁ గనఁ
యోజయులేక క్రుమ్మరుటఁ హో నిజబుద్ధి విహీనమాత్రమే
భాజనమిచ్చి రక్షణ మవశ్యము సేయవె తండ్రీ! రాఘవా.

47 అర్థము:—విజ్ఞులు = తెలిసినట్టి జ్ఞానులు; తారసిల్లు
చోఁ = ఎదురుపడిన యెడల; రాజవతంసులు = రాజశ్రేష్ఠులు
గూడ; రాజ్యవిభూతియుఁ = రాష్ట్రములో భాగ్యమును;
యోజయులేక = ఏవిధములేక; క్రుమ్మరుట = తిరుగుట; భాజ
నము = యోగ్యత; అవశ్యము = శీఘ్రముగా.

చ॥ నికుపమ సత్ప్రవర్తన మనింద్యచరిత్రము సాధుభావముఁ
గురువులమీద భక్తి బంధఃకోటులపై ననురక్తి దీనులఁ

దిరముగఁజూచున క్తిమహానీయులయందనురాగయుక్తియున్
సరఁగుననిమ్ము మానవులు సన్నుతిఁనొందఁగ వీరరాఘవా.

48 అర్థము:—నిరుపమ సత్ప్రవర్తనము=సాటిలేని మంచి
నడవడి; అనింద్య చర్మితము=పూజింపఁదగిన జీవితము; సాధు
భావము=మంచిమనస్సు; అనురక్తి=ప్రీతి; తిరము=ఎల్లప్పుడు;
సక్తి=కోరిక; మహానీయులు=పెద్దలు; బుధకోటులు=పండిత
సమూహము; అనురాగయుక్తియున్ = ప్రీతిఁగల్గియుండుట;
సరఁగున=వేగముగా.

ఉ॥ అచ్చపు మైత్రినెంచి వినయంబున మిత్రులఁ జేర, వారలో
యచ్చికమచ్చికల్ గొలిపియాదరముంప కుపేక్ష సేయఁగాఁ
బిచ్చితనంబుగాదెవెను వెంటఁ జరించుట, కుక్కతోకతోఁ
గ్రచ్చట నేరుదాటఁజను ప్రాయిడి చందము నెందు రా॥

49 అర్థము:—అచ్చపుమైత్రి=స్వచ్ఛమైన స్నేహమును;
ఎంచి=తలపోసి; మిత్రులన్=స్నేహితులను; ఆదరము= (అభి
మానము) ప్రీతి; గ్రచ్చట=శీఘ్రముగా; ప్రాయిడి=మూర్ఖుడు.

చ॥ కదలక త్రాతనాటిదగు గడ్డయటంచును బెద్దకాలమున్
జెదరకయుండిన ఫలముఁజెంద మదేమివిచిత్రమో కడున్
బాదలెను, మొన్నవచ్చిపరిపూర్ణధనంబులశాస్త్రిచూడుమా
మొదలునవచువీనులను మొత్తుచుఁగొమ్ములులేచు రా॥

50 అర్థము:—గడ్డ=పొలము (భూమి) పెద్దకాలము= చిరకాలమునుండియు; పొదలెను=అభివృద్ధి నొందెను; పరిపూర్ణ ధనంబుల = అధిక భాగ్యముచేత; వీనులను = చెవులను; మొత్తుచు = అడచివేయుచు.

ఉ॥ లేచినదాది సర్వజన • లియ్యముగోరి సమస్తకార్యముల్
యోచనఁజేసి, కాంచినమఁమోచితయుక్తిప్రజాళిక్కుటిక
నీచపథంబుమాన్పి గణనీయము, యోగ్యమునైన మార్గముల్
సూచనలిచ్చు సజ్జనులనుద్ది గ్రహింపరు తండ్రి! రాఘవా.

51 అర్థము:—లియ్యము=స్నేహము (మేలు); ప్రజాళికి= జనులకు; నీచపథంబు మాన్పించెడు త్రోవను బోగొట్టి; గణ నీయము = ఎన్నిక కెక్క దగినట్టిది; సూచనలు = సలహాలు; సుద్ది = వాక్యములను; గ్రహింపరు = తెలిసికొనలేరు.

ఉ॥ రోజులు దుష్టమైన యెడరుద్రునిచెంత వసించుచుండిన
భోజనమైనఁజిక్కుట యపూర్వముగాదొకొయెంచిచూడనా
యోజనుసాంబమూర్తిగళమొప్పు మహాసరమాఘణీంద్రము
భోజన మింతలేక పలుపోకల వాయువు మెక్కి రాఘవా.

52 అర్థము:—దుష్టమైన యెడ = మంచివి కానప్పుడు; రుద్రుని చెంత = శివునివద్ద; అపూర్వము=అరుదు; ఎంచి

చూడఁ=విచారింపఁగా; సాంబమూర్తి=శివునియొక్క; గళము=మెడ; మహాసరమా=పెద్దదండయైన; ఫణీంద్రము=పాములలో గొప్పదైన వాసుకి; పలుపోకల=అనేకత్రోవలకుఁబోయి, వాయువు=గాలిని; మెక్కు=తినును.

ఉ॥ కష్టము సంభవించు తఱిఁకార్యము గల్గినయప్పుడు సదా నష్టమునంది కుండి యలఁనాటికి లేమి మఱొక్కసాయముఁజేష్టలుదక్కి చేయునదిఁచెందెడు లాభము పొందఁజాలమి నష్టమొ యిష్టమో దలఁతు నర్చిల్లిబ్రావుము తండ్రి! రా॥

53 అర్థము:—కష్టము=ఆపద; సంభవించుతఱిఁ=కలుగుచున్న వేళ; సదా=ఎల్లప్పుడు; అలనాటికి=ఆరోజునకు; చేష్టలుదక్కి=ఇంద్రియ వ్యాపారములు మానుటవలన; చెందెడు=అనుభవించునట్టి, నర్చిల్లి=ప్రీతితో.

ఉ॥ బుద్ధి నెఱుంగునాటికిట పూర్వగృహంబొక చిన్నదుండఁగా నిద్ధచరిత్ర ! భానుఁడతిఁహీనత జంకక సాహసంబుతో నుద్ధతి నన్ను గెంటె బహుయుక్తులచేగుణమారుఁడై కటా! యుద్ధతులందుఁ బేదలకుఁనుండఁ దరంబొకొ వీర రాఘవా.

54 అర్థము:—బుద్ధి నెఱుంగు నాటికి = నాకు జ్ఞానము వచ్చునప్పటికి; పూర్వగృహంబు= పెద్దలచే సంపాదింపబడిన

యిల్లు; ఇద్ధచరిత్ర=ప్రసిద్ధిగలవాడా! అవినీతికి=చెడునడతకు;
ఉద్ధతి=గర్వముతో; గెంట=వెళ్లఁగొట్టెను; కటా=తియ్య
ఉద్ధతులందు=గర్వితులైన భాగ్యవంతులమధ్య; పేదలకు=ధన
మును, బలమును లేని వారలకు.

ఉ॥ శక్తికొలంది విత్తములు చక్కగ నేర్చి దరిద్రకోటికి
భుక్తి నొసంగి విషయ ప్రబోధములిచ్చి సుఖంబు గొల్పుటే
ముక్తియటంచు నెంచి పరిపూర్ణముదంబునసంచరించు నా
సక్తిగలుంగఁజేసి వ్యవసాయసమృద్ధిని పెంపు రాఘవా.

పర అర్థము:—చక్కగ నేర్చి = జాగ్రత్తగా సంపాదించి;
దరిద్రకోటికి = పేదలగుంపునకు; భుక్తి = భోజనమును;
ప్రబోధము = జ్ఞానము; ముక్తి = మోక్షము; పరిపూర్ణ ముదం
బున = మిక్కిలి సంతోషముతో; ఆసక్తి = కోర్కెను; వ్యవ
సాయసమృద్ధి = ప్రయత్నభివృద్ధి (సేవ్యాభివృద్ధి) చేత
ధాన్యమును; పెంపు = అభివృద్ధి జేయుము.

ఉ॥ కొంచెపు బుద్ధివారగుటఁగూర్చిన విత్తముచేత గర్వము
జెంచి మనంబులోన వెనువెంటఁజరించు హితైషివర్గము
గించ యొనర్చి మించి వీసిగించి విపత్తుల ముంచు దుష్టుల
బంచకుఁ జేరనీక గుణవంతులు నిల్గుట మేలు రాఘవా.

56 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధివారు = నీచులు; (అల్పబుద్ధి గల మనుష్యులు) కూర్చిన విత్తముచేత = సంపాదించిన డబ్బు వలన; హితైషి వర్గము = మేలు గోరినట్టి వారిని; కించ యొనర్చి = అనుమానమును జేసి; మించి = అతిశయించి; విపత్తుల ముంచు = కష్టములలో బడవేయునట్టి; పంచకు = దగ్గఱకు; మేలు = సుఖము.

చ॥ జగతి పదార్థజాలములు ♦ సర్వ విరుద్ధగుణంబు గల్గియున్
బగయొక యింత లేక పరివర్తన మొంది పరేశు నాజ్ఞచే
దగిన విధంబునన్ దమ యథాక్రమశక్తి విశేషమాత్ర మే
యుగమునఁ దప్పజాల విటు ♦ యోగిజనావన! తండ్రీ రా॥

57 అర్థము:—జగతి = భూమిమీద (సృష్టిలో) పదార్థ జాలములు = వస్తువుల గుంపు; పరివర్తన మొంది = మార్పులను గలవైనను; పరేశునాజ్ఞచే = భగవంతుని యానతివల్ల; యథాక్రమ శక్తి విశేషమాత్రము = సృష్టించిన నాఁడెట్టి శక్తులారా దేవు డిచ్చెనో యవి కొంచమైనను (దప్పనివై యుండుననుట) యోగిజనావన = మునులను రక్షించువాడ (రామా)

ఉ॥ యోగ్యతగల్గి నట్టిడు న ♦ యోగ్యు నెఱుంగక చెంతఁ జేరుచో
యోగ్యత నాశనంబునగునుర్వి యశంబులడంగు వానిదా

భాగ్యమునప్రమాను జనపాలుఁడు దండనఁ జేయుచున్నయా
రోగ్యము దీరిపోవుట నిరూఢము గాదె తలంప రాఘవా.

58 అర్థము:—యోగ్యత గల్గినట్టిడు=మంచి నడత గల్గిన
మనుష్యుడు; అయోగ్యుఁ=నీచుని; యోగ్యత=మంచితనము;
ఉర్విఁ=భూమిమీద; భాగ్యము=సంపద; జనపాలుఁడు=రాజు;
నిరూఢము=ప్రసిద్ధము.

ఉ॥ అన్న మొసంగిసాకునదియంబయెయత్నముమీరవిత్తముల్
గ్రన్ననఁగూర్చినన్ దగిన శౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై
యున్నను సాధ్యమే ప్రజలనోర్పువహించినతంబుఁ బెంపఁగా
నెన్న గజేంద్రబోలు పిత యెవ్విధి, మాతను మించు రా॥

59 అర్థము:—సాకునది=పోషించునది; అంబయె=తల్లియె;
శౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై యున్నను=గొప్పతనముచేత
బలవంతుఁడైయున్నప్పటికి; ప్రజలన్=బిడ్డలనుగ జేంద్రబోలు;
పిత=పనుఁగతో సమాన బలము గల్గిన తండ్రి; మాతను=
తల్లిని; మించున్=అతిక్రమించును.

చ॥ దినములు మంచికాని తఱి దిట్టతనంబున గట్టియత్నముల్
గొనకొనిచేసి కార్యమునఁ గూర్చుట కోసము పట్టువట్టినన్
వినయముమీర పెద్దల నపేక్ష మెయ్యిగనిసాయమెంతయో
యనువుగఁ జేసినన్ విఫలమూ విధి గండ్రతచేత రాఘవా.

60 అర్థము:—దిట్టతనంబునన్=మనో నిబ్బరముతో; అపేక్షమెయిన్=కోర్కెతో; గనన్ = (పెద్దవారిని) చూడఁగా; గొనకొని=పూని; విఫలమా = (నష్టమగును) చెడిపోవును; విధి గండ్రతచేత=దైవ దుర్విపాకము వలన.

ఉ॥ మదవతిగోటు, భర్త కనుమానము నాటు విరాగి చోటు సంపదలకు లోటు ధూర్తునల ♦ వాటు జగంబులకెల్ల చేటు నీరద మెడబాటు జీవులకు ♦ రాటు నహా! నిరుపేద కాటుపెపెదవుల తీటటంచు మునుపెద్దలు వల్క్కిరి గాదె రాఘవా.

61 అర్థము:— మదవతిగోటు = స్త్రీయొక్క పోకులు; విరాగిచోటు=సన్యాసియైనచోట; (కోర్కెలు లేనివానికి) ధూర్తున్=చెడ్డవానియొక్క; అలవాటు=అభ్యాసము; చేటు=కీడు; నీరదము=మేఘము; ఎడబాటు=దూరమగుట; రాటు=బాధ; మును=మునుపు; (పూర్వము) నిరుపేద కాటు=దరిద్రుల కోపము.

ఉ॥ మించుమెఱుంగు బంగరపుమేని బెడంగులుబాళిగొల్ప నేతెంచు, లతాంగి, గాంచి, గణుతించి యదృష్టము, నేకతంబునన్ బంచకుఁజేరెనొక్కడు, చివాలునలెంపలుగొట్టెనాపెయ్యన్ గొంచెపు పిట్టయే యయిన *కూత ఘనంబున నొప్పె రా॥

62 అర్థము:—మించుమెఱుంగు = మెఱుపు వంటి కాంతి గల్గిన; మేనిబెడంగులు = దేహకాంతులు; బాళి = మోహము; ఏతెంచు = వచ్చుచున్న; లతాంగి = స్త్రీని; (యశావనవతిని) గణుతించి = లెక్కించి; ఏకతంబున = ఒంటరిగా; పంచకు = దగ్గఱకు; చివాలున = తొందరగా; లెంపలు గొట్టె = చెంపలు వాయించెను; ఘనంబున = గొప్పదియనగా.

చ॥ చదలున బ్రాకి మేఘములు ♦ జాతకకోటికి జీవమియ్యవే
ముదమొదవంగ భూజములు పుష్పఫలంబులనిచ్చుభుక్తికై
నదు లొసంగు విశుద్ధ తర ♦ నారము లీధర రక్షణార్థమై
బొదలు పరోపకారు లిల ♦ పూజ్యులుగారె తలంప రాఘవా.

63 అర్థము:—చదలున = ఆకాశమందు; చాతకకోటి కి = చకోరపక్షులకు; జీవము = నీరు (ప్రాణము) భూజములు = చెట్లు; భుక్తికై = భోజనము కొఱకు; విశుద్ధతరనారములు = స్వచ్ఛమైననీరు; పొదలు = ప్రసిద్ధికెక్కు; పరోపకారులు = ఇతరులకు మేలుసేయునట్టి వారు; పూజ్యులు = గౌరవింపదగినవారు.

ఉ॥ కార్యము గల్గ నున్నదని కందువతో జరియించు పోల్కెగా
దైర్యమున మహాఘనుల దర్శనము గని, సంభ్రమించి యా
కార్యము జక్కఁ బెట్టు తమ కంబు మనంబును నింపఁ దెల్ప నౌ
దార్యము సూపి తోడ్పడిరి తథ్యము యత్నఫలంబు రా॥

64 అర్థము:—కందునతో = జగత్తో; ధైర్యము
న = ధైర్యముతో; సంభ్రమించి = తొటుపడి; ఔదార్యము =
ఉదారము; యత్నఫలంబు = కృషిచేసిన పనికొనసాగుట;
తథ్యము = యథార్థము; తమకంబు = ఉత్సాహము.

ఉ॥ మంచిగుణంబుచేత బహుమాన్యతనొందుజనంబుసంగతి
మించిన సౌఖ్యమబ్బు నుతిమించు ప్రవర్తనగల్గు నుర్విలో
నెంచగ దుష్టులగలియ నెప్పుడు దుర్దశ దుర్దశంబగు
కించ లడంగి పోవ పరికించుట యుక్తము దీని రాఘవా.

65 అర్థము:—బహుమాన్యత నొందు = మిక్కిలిగౌరవింపఁ
బడు; సంగతి = స్నేహమువలన; మించిన = అతిశయమైన, సౌఖ్య
మబ్బు = సుఖము గల్గును; నుతిమించు = పొగడ్త కందజాలనట్టి;
ప్రవర్తన = మంచినడత; ఉర్విపై = భూమిలో; దుర్దశ = నీచస్థితి;
దుర్దశము = అపకీర్తి; కించలు = దుఃఖములు; (అవమానములు)
పరికించుట = ఆలోచించుట; యుక్తము = తగినపని.

ఉ॥ ఓరిమి సర్వసౌఖ్యము లహోయన నిచ్చుమహాపథంబు సూ
కూరిమిమీర దానిసమకూర్చుమనుష్యుడునంకటంబులు
జేరినఁ జీరికి గొన క శేష బలంబు వహించి కర్జముల్
వారక చక్కఁబెట్టుకొను భంగము నొందక నెందు రా॥

66 అర్థము:—ఓరిమి=ఓర్పు; అహోయన=అశ్చర్యపడు
నట్లు; మహాపథంబుసూ=గొప్ప మందు గదా; సంతంబు
లు=కష్టములను; చీరికిగొనడు=తెక్కనేయడు; అశేష
బలమున=అధిక శక్తిచేత; కర్జముల్=పనులు; వారక=అడ్డు
లేక; భంగము నొందక=నష్టపడక.

ఉ॥ కటవున బాధ లెల్లడలఁ ♦ గ్రమ్మి విశేషము పంటలేక నీ
తెఱగునఁ గష్టముల్ గనుట♦దెల్లమె యైనను బీదసాదలఁ
వెఱపులఁ బాలుసేసి యరిపీడ నొనర్చు విధంబుఁగాంచఁగాఁ
వఱడటు మూల్గుచుండఁదన ♦ పైబడు తాళఫలంబు రా॥

67 అర్థము:—క్రమ్మి=చుట్టుకొని; తెల్లమె=స్పష్టమె;
వెఱపుల = భయములకు; అరిపీడ = పన్నులబాధను;
వఱడు=గుంటనక్క; తాళఫలము=తాటికాయ.

ఉ॥ దుర్జన సంఘముల్ దగిన♦దుష్టగుణంబు వహించి మాటికి
దుర్జన భర్జనల్ సలిపి ♦ దందడి సజ్జన కోటి నొంచుటే
కర్జములందు, కాంచుమటు♦కాసుల కిమ్మతుఁజేయు బట్ట లే
యార్జనఁగోరి కీటకము ♦ లంతట బెజ్జముపెట్టు రాఘవా.

68 అర్థము:—దుర్జన సంఘముల్=చెడు గుణములు గల
వారు; దందడి=శీఘ్రముగా; ఒంచుటే = బాధపెట్టుటయే;

కర్జములు=పనులు; కిమ్మతు=ఖరీదు; ఆర్జనన్=సంపాదనను,
కీటకమాలు=పురుగులు; (చిమెటలు)

ఉ॥ ఉత్తమ మానవుల్ జగతి ♦ నుద్భవమంది పరోపకారులై
నెత్తికి వచ్చు నాఫదలనిశ్చలులై భరియింతు; కాంచు మా
యత్తమునన్ మహాత్ములన ♦యంబు స్వదేశపు రక్షణార్థమై
దత్తములైన కష్టముల ♦ దప్పక పొందుటలేదె రాఘవా.

69 అర్థము:—ఉత్తమ మానవుల్ =మంచి మనుష్యులు;
ఉద్భవమంది=పుట్టి; భరియింతు=సహింతురు; ఆయత్తము
నన్=ప్రయత్నముతో; మహాత్ములు = పూజ్యులైనవారు;
దత్తములైన=సంభవించినట్టి (కల్గినట్టి)

ఉ॥ దండి మగంటిమిన్ గలుగుతములు ధర్మజు నాజ్ఞ మీరకన్
చెండతమాని కానకు విచిత్రగతిన్ జన, కౌరవుల్ కడున్
గండుతనంబునన్ గుట ♦కాంచియు నెంచరె భీష్మముఖ్యులుం
బండుగ యశా నె యిల్లలుకు ♦మాత్రన వీరికటంచు రాఘవా.

70 అర్థము:—దండి మగంటిమిన్=ఎక్కువ పరాక్రమమును;
ధర్మజున్=ధర్మరాజుయొక్క; చెండతన్ = కఠినత్వమును;
కానకు=అడవికి; గండు తనంబునన్=గట్టిబుద్ధితో; (కర్కశత్వ
ముతో) భీష్మముఖ్యులున్ = భీష్ముడు, ద్రోణుడు మొదలైన
వారు; వీరికి=ఈ కౌరవులకు.

ఉ॥ సుగుణములున్నవారి దరి ♦ సాంపుగఁజేర, సుశోభ గాంచరే
వగపునుజెందు నీచ గుణ ♦ వంతులచెల్మి విశేషమాత్రచే
జగతిప్రసిద్ధికెక్కు, నది; ♦ సాగరసంగతి దూష్యమై యహా
తగవును దప్పలేదె తెగు ♦ దారిని బోవుట చేత రాఘవా.

71 అర్థము:—దరి = ప్రక్కను; సుశోభ = మంచికాంతి;
చెల్మి విశేష మాత్రచే = స్నేహమనే యధిక కారణముచేత;
సాగర సంగతి = సముద్రుని సాంగత్యముచేత; (సముద్రములోఁ
గలియుటచేత) దూష్యమై = (పనికిరానిదై) నిందింపబడు
నదై; తెగు దారిని బోవుటచేత = ఇష్టమువచ్చినట్లు వెళ్లుట
చేత; తగవు = అర్హతను; తప్పలేదా = పోగొట్టు కొనలేదా?
(పోగొట్టు కొన్నదని భావము.)

ఉ॥ రోజులు బాగులేని తఱి ♦ రోహణ పర్వత మెక్కి రోసినన్
గాజులపెంకె కాక మన ♦ కన్నుల కందునె రత్నవర్ణముల్
రాజునకాప్తమిత్తుండయి ♦ లాలననొందు కవీశ్వరుండు నీ
యోజ దర్శింపజే మనఁగఁనొండొకడేల తలంప రాఘవా.

72 అర్థము:— రోజులు బాగులేని తఱి = అదృష్టము
సరిగా లేనప్పుడు; రోహణపర్వతము = రత్నాల కొండ;
రోసినన్ = వెదకినప్పటికిని; అందునె = కనబడునా? (కనబడదు)

ఆ ప్తమిత్రుడయి=ఇష్టుడైన చెలికాడై; ఈయోజన్=ఈవిధముగా; లాలననొందు=మన్నింపబడునట్టి.

ఉ॥ ఆడిన మాట తప్పక న *యంబును సత్యపథానువర్తులై
పోడిమిఁగాంచు సత్పురుషముఖులు; కోసలనాథుపోల్చి నా
వాడిమయూఖ చంద్రులొగివర్ధిలు సంతకుఁ గీర్తిగాంచు రా
జాడ యెఱింగి వర్తిలెడు *చక్కని మార్గముఁ జూపు రా॥

73 అర్థము:—సత్య పథానువర్తులై=ఋజుమార్గమునందు
సంచరించువారై; కోసలనాథు పోల్కెన్=అయోధ్యారాజు
లైన, రఘు, లేక యిత్వాకు మహారాజువలె; ఆజాడ=ఆవిధము;
వాడిమయూఖుడు = సూర్యుడు (వేడికిరణముగలవాడు)
చక్కని మార్గము=తిన్నని త్రోవ.

ధనమును ధాన్యముల్ తగిన ధైర్యముగౌరవయోగ్యతాన్వితము
జనువునఁజెల్మి సేయ కొనసాగు సమస్తము వాంచి తార్థముల్
మనకునటంచు నెంచుమతిమంతులు మోసమునొందికుండ రే
ధనికుల నమ్ము వారలకు తథ్యము హాని ఘటించు రాఘవా.

74 అర్థము:— ధనమును, ధాన్యముల్, ధైర్యము, గౌరవ
యోగ్యతాన్వితము = డబ్బుచేతను, పంటలచేతను, ధైర్యము
చేతను, మర్యాదచేతను, యోగ్యతచేతను, గూడుకొన్నవానిని;

చవునన్=స్వతంత్రించి; చెల్మిసేయన్ = స్నేహమొనర్చినచో;
వాంఛితార్థముల్=కోరినకోర్కెలు; మతిమంతులు=బుద్ధిమం
తులు; (ఇటనాక్షేపకార్థము) హాని=కీడు; ఘటించున్=కల్గును.

ఉ॥ అన్నములేక రాజ్యరమహాయని వీడి వనంబు దూర నా
పున్నెము బుగ్గియయ్యెనన ♦ పోటరులైన కిరాతసేన లా
సన్నములయ్యె బోరికి నసాధ్యము నోముగ నాలుబిడ్డలన్
గ్రన్ననఁజూడ పుండుపయఁగారము ప్రాసిన రీతి రాఘవా.

75 అర్థము:—రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; వనము=అడవి;
బుగ్గి యయ్యెన్ = బూడిద యయ్యెను; (వ్యర్థ మాయెను)
పోటరులు=విల్లు విడుచుట యందు నేర్పరులు; కిరాతసేనలు=
బోయదండు; ఆసన్నములయ్యెన్=సిద్ధమాయెను; నోముగ=
రక్షించుట; ఆలుబిడ్డలన్=భార్యబిడ్డలను.

ఉ॥ వచ్చియు రాని విద్యలకవశ్యముఁ బొంగుచు గర్వచిత్తులై
నిచ్చులు సంచరించి తమనేర్పును జాటు ప్రబుద్ధులక్కటా
హెచ్చిన వేడ్క పిల్లి నపహేళనఁజేసి శివంబు, వేగ పై
వెచ్చున నచ్చు వేటరులఁజీడకు లొంగిన భృతి రాఘవా.

76 అర్థము:—పొంగుచున్ = మురియుచు; చాటు=చెప్పు
కొనెడి; ప్రబుద్ధులు=నీచులు; అపహేళనఁజేసి = వెక్కిరించి;
శివము=నక్క; వేటరులు=వేటగాండు.

ఉ॥ ఒక్కమహాబలుండు తన యుద్ధతి నేర్పడఁజూపి పోరఁగాఁ
జెక్కు యగుంపుగూడి పెనువీర్యముఁజాటుచు మార్కొనన్ వడిన్
మొక్కపడంగఁజేయు కురుముఖ్యుఁడుకొరవనాధుసేనఁ దా
నొక్కఁడుఁ జెండ్లుచున్ విరటుఁ యొప్పమిబాపె కిరీటి రా॥

77 అర్థము:—మహాబలుఁడు=మిక్కిలి బలశాలి; ఉద్ధతిన్=
బౌద్ధత్యమును; ఏర్పడన్=వెల్లడి యగునట్లు; మార్కొనన్=
ఎదురింపఁగా; పెక్కురు=అనేకమంది; మొక్కపడంగఁజేయు=
కదలక నిల్చునట్లుఁ జేయఁగలఁడు; కురుముఖ్యుఁడు=కొరవులలో
శ్రేష్ఠుడైన; కొరవనాధుసేనన్ = దుర్యోధనుని సైన్యమును;
చెండుచున్=చీల్చుచు; ఒప్పమి=కీడు; కిరీటి=అర్జనుఁడు; పెను
వీర్యము=గొప్ప పరాక్రమము.

ఉ॥ బోనునఁజిక్కి భంగపడిఁమూలెడి వ్యాఘ్రువు పల్కులన్నియున్
వీనుల విందుగా వినుచుఁ బిచ్చితనంబునఁ గంకణార్థమై
దాని చెరన్ వడిన్ విడిచి యదయు నాపద బాపఁడందఁడే
మానక క్రూరజాతికిలఁమంచి యొనర్చుట హాని రాఘవా.

78 భంగపడి=మోసపోయి; వ్యాఘ్రువు పల్కులు = పెద్ద
పులి మాటలు; కంకణార్థమయి = చేతి కడియము కొఱకు;
బాపఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు; వీనులవిందుగాన్ = చెవులకింపుగా.

చ॥ వరధనయుక్తుడైనగుణవంతుడు వీరుడు దాత్తుడైన నా
హరియెడభక్తుడైన వినయంబునఁబెద్దలఁ గొల్పువాడెయ్యె
పరగినఁ గప్పముల్ గనినవాడ భిమన్యకుమార రత్న మీ
ధరణిని దైవయోగమును ♦ దాట నశక్యము గాదె రా॥

79 అర్థము:—వీరుడు = పరాక్రమశాలి; ఉదాత్తుడు =
గొప్పవాడు; (దాత) హరి=విష్ణువు; అభిమాన్య కుమార
రత్నము=అభిమన్యుని కొడుకైన పరీక్షితు; దైవయోగము=
బ్రహ్మవాత; దాట=తప్పించు కొనుట; అశక్యము=అసా
ధ్యము; వర ధన యుక్తుడైన = మంచి ధనముతోఁ గూడిన
వాడైనప్పటికిని. (ఐశ్వర్యవంతుడైనప్పటికిని)

ఉ॥ ఇమ్ముగ దుష్టకార్యముల ♦ నేకత మందున నాచరించి తా
రెమ్మెయిఁజేయనట్లు జరియింతురు నీచులు సంఘమందున
సాములుఁవ్రోయి నట్టిడులు♦శోధనఁ జేతు మనంగఁజోరుల
గుమ్మడికాయ దొంగవలెఁగొంకి భుజంబున గాంతు రా॥

80 అర్థము:—ఇమ్ముగ=ఇష్టము వచ్చిన రీతిని ఏకతమం
దున=చాటుగా; (ఒంటరిగా) శోధనఁజేతుము=పరీక్షింతుము;
కొంకి=భయపడి; చోరుల=దొంగలను.

ఉ॥ ఒంటరి యంచు దిక్కు మఱియొక్కరు లేరని జాలినొంది వే
యింటనుజేర్చి భోజనము♦ లింపుదలిర్ప నొసంగి సాకదాఁ

గంటకుడై యిటుల్ కడకుఁఘాతఁ దలంచిన రీతిఁజూడఁగా
నింట్లను మెక్కి వాసములఁనిమ్మెయి లెక్కిడు పోల్కి రా॥

81 అర్థము:—ఒంటరి=ఒంటిగా నుండువాఁడు; సాకఁ=
పోషింపఁగా; కంటకుడై=దుర్మార్గుడై; కడకు=చివరకు;
ఘాతఁ=కీడును; ఇంపుదలిర్పఁ=ఇష్టమగునట్లుగా; మెక్కి=తిని.

ఉ॥ ఒత్తిడియున్న నింటఁ గడుఁనోపిక కృత్యము లెల్లదీర్చి లో
కోత్తరమైనసద్గుణము గొంతకు కొంతగ్రహించి వర్తిలఁ
బత్తియు సత్తియుఁదెలిసిభవ్యతఁ గాంచిన నిందితుల్ సతుల్
కత్తులమీది సాముగద ఁ కాంతల జీవితమెందు రాఘవా.

82 అర్థము:—ఒత్తిడియున్నఁ=అత్త మామల చేతఁగాని,
భర్తచేతఁగాని, మఱియితర బంధువుల చేతఁగాని బాధయున్నప్ప
టికిని; కృత్యములు=గృహములోనిపనులు; కొంతకుకొంత=కొం
చెము; గ్రహించి = తెలిసికొని; బత్తియుఁ = భక్తియును;
సత్తియుఁ=శక్తియును; భవ్యతఁ=గౌరవమును; సతులు=
స్త్రీలు; నిందితుల్=దూషింపఁ బడుదురు; కాంతల జీవితము=
స్త్రీల బ్రతుకు; కత్తులమీది సాము = కత్తులపై సాధనము
సేయుట వంటిది.

ఉ॥ అన్నముయోగ్యమైన యపుఁడాదరువుండదుకూరలున్నచో
నన్నముసుభ్రమాటరుదుఁయత్నములెన్నొయెనర్పసత్కృతుల్

సున్నలు యత్న హీనమున శోభిలుచుండు మహాప్రబంధముల్
విన్నపు డేమి దోపదు వివేకములేనపు డుండు రాఘవా.

83 అర్థము:—యోగ్యమైనపుడు=మంచిదిగానున్నప్పుడు;
ఆదరువు=తోడ్పాటు (కూరలు మొదలైన సహాయ తినుబడి -
వస్తువులు; శుభ్రమాట=పరిశుద్ధమైనది; (అనగా బియ్యముగాక
చిమిడిపోవక తినుట కర్హమైనది యనుట) అరుదు=అపూర్వము;
(తక్కువ సరిగానుండదని భావము) సత్కృతుల్=మంచికావ్య
ములు; సున్నలు=పూజ్యము; (కుదరవని భావము) మహాప్రబం
ధములు=మంచిగ్రంథములు; యత్న హీనములు=ప్రయత్నము
లేకపోయి నప్పటికిని; శోభిలును= ప్రకాశించును; వివేకము
లేనపుడు=ఆలోచన లేని వేళల.

ఉ॥ మెల్లన దుష్టశీలుని స ♦ మీపముఁ జేర్చి విశాల దృష్టిమై
నుల్లము ద్రిప్పి సద్గుణము లొందిసుఖించిమనంగ యత్నముల్
కల్గ యొకింతలేక తమకంబునఁజేయ వృథాశ్రమం బహో
యుల్లిని బాలముంపఁదనకొప్పిన వాసనఁ బోదు రాఘవా.

84 అర్థము:—దుష్టశీలుని = చెడు నడతఁ గలవానిని;
విశాల దృష్టిమై = దూరాలోచనతో; (ఉదారభావముతో)
ఉల్లము ద్రిప్పి=మనస్సు మరల్చి; మనంగఁ = బ్రతుకుటకు;

కల్ల = అబద్ధము; నృధాశ్రమము = కష్టము వ్యర్థమైనది;
ఉల్లిని = ఉల్లిపాయను.

ఉ॥ ఇజ్జగమందు సర్వజనులముగ సౌఖ్యములొంద మిత్రుడే
యొజ్జయురాపుడుఁబుటియునుధతిమాన్పెడిమంత్రియునదా
వెజ్జను గాచువాఁడునయివెంటఁ జరించుదొలంగనాపదల్
సజ్జనమైతి యుద్ధము లొసంగెడు సాధనఁగాదె రాఘవా.

85 అర్థము:—మిత్రుడే = స్నేహితుడే; ఒజ్జయున్ = గురు
వును; ఆపుడున్ = బంధువును; వెజ్జను = వైద్యుఁడును; కాచు
వాఁడు = రక్షించువాఁడు; ఉద్ధతిన్ = ఔద్ధత్యమును; (దుడుకుఁ
దనమును) సజ్జనమైతి = మంచివారితోటి చెలిమి; అర్థములు =
సంపదలు; (కోర్కెలు) సాధన గాదె = ఉపయోగమైన వస్తువు
గదా.

ఉ॥ ఎన్నగరాని ప్రార్థనల • నెప్పుడు సాంతము నిల్చి నిష్ఠతోఁ
దిన్నని సేవలన్ సలిపి • దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై
వెన్నిధిఁగన్న పేదవలె • బేర్మివెలుంగఁ బ్రసన్నమూర్తివై
సన్నిధిఁజొచ్చు శక్తి నిడుసారసలోచన! తండ్రి రాఘవా.

86 అర్థము:—స్వాంతము = మనస్సు; నిష్ఠతోన్ = నియమ
ముతో; దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై = శ్రేష్ఠమైన, రహస్య

మైన, ప్రసిద్ధమైనట్టి భక్తితో; వెన్నిధి=గొప్పధనము గల భాండము; పేర్మి=కీర్తి; వెలుగ్గ=ప్రకాశించునట్లు; ప్రసన్న మూర్తివై=సంతోషము గలవాడవై.

ఉ॥ విద్యలు నేర్చినదగు ప్రవీణత లేమి మనంబులో నిను -
హృద్యపదంబు గొల్వ బలహీనపు చిత్తము వశ్యమానె యే
పద్యము లుచ్చరించి యెటుప్రార్థన సల్పిన నాలకించి యే
వైద్యమొనర్చియో కడకువారని భక్తి నొసంగు రాఘవా.

87 అర్థము:— ప్రవీణతలేమి = నేర్పు లేక పోవుట చేత;
హృద్యపదంబు = వశీకరణ వేద మంత్రముచేత; (ఇంపైనవిధ
మున) ఉచ్చరించి=పలికి; వైద్యము=చికిత్స; వారని=విడువని;
(ఎడతెగని) వశ్యమానె=స్వాధీనమగునా.

చ॥ చదువది యెంతనేర్చినను, శాంతముగల్గిన, త్యాగశీలుడై
పొదలిన గాని, భూతదయ * పూర్తిగ నుండినగాని, నీతి సం
పదగలవాడై, కాని, బహుభాషలెఱింగిన గాని, సత్యముగ
గుదురక యున్న సద్గుణులు * గూడవటందురు గాదె రా॥

88 అర్థము:—త్యాగశీలుడై = దానము జేయువాడై;
పొదలినగాని=వర్ణిల్లి నప్పటికిని; శాంతము=నెమ్మది; భూత

దయ=అన్నిజీవరాసు లందును దయగల్గియుండుట; సద్గతులు= పుణ్యలోకములు; (మోక్షము) కూడవు=దొరకనేరవు.

ఉ॥ ఎందుకు జీవరాసులను యీవు సృజింతువు పెంపనెంతువు
యెందు కడంపనెంచెదవు యేమిప్రయోజన మానఁజేసి యీ
చందమునఁ జరించెదవు ♦ సంయమి వర్మల కై నఁగాని నీ
కందువ లిట్టి నంచు నెఱుంగఁ ♦ వశమా పరమాత్మ రా॥

89 అర్థము:—జీవరాసులను = ప్రాణిలోకమును; సృజిం
తువు=పుట్టించెదవు; అడంపఁ = నశింపఁ జేయుటకు; ఎంచె
దవు=తలంతువు; సంయమివర్మలకై న=ముని శ్రేష్ఠులకై న;
నీకందువలు=నీచేతలు;(నీమెలకువలు)వశమా=సాధ్యముగాదు

ఉ॥ వ్రేటుల కోర్చి శత్రుజనఁజీడ భరించి భయార్తులౌ ప్రజఁ
గోట వెడల్చితెచ్చి యొక్కగుప్తగృహంతర సీమ డాచినఁ
బాటు దలంపకే కఠిన ♦ వాక్కులఁబల్కె విభుండు నయ్యెయో
నీటుగ నాగవల్లకడ ♦ నిష్ఠుర మిట్టి దనంగ రాఘవా.

90 అర్థము:—వ్రేటులు = బల్లెపు పోట్లు; శత్రుజనఁజీడ=
విరోధుల యొక్క బాధను; భయార్తులౌ=భయముచే నేడ్చు
చున్నట్టి; ప్రజఁ=ప్రజలను; (అంతఃపురమందలి, స్త్రీలను, పిల్ల
లను, వృద్ధులను)గుప్త గృహంతర సీమ=రహస్యమైన యింటి

లోపలను; డాచినన్=దాచఁగా; కఠినవాక్కులు = పరుషపు
మాటలు; విభుండు=రాజు; నాగవల్లి=పెండ్లిలో నాల్గవనాఁడు;
జరుగు శుభ కార్యపుతంతు; నిష్కరము=కఠినత; (నింద)

చ॥ వ్రతముల వల్లగాని, యుపవాసము ముందుట చేత గాని, స
ద్గతులొనఁ గూడఁబోవు కులకాంతకుఁడత్పతి సేవకంటె స
ద్వ్రతముమఱియు లేదనుచు ధర్మవిదుండుగ్వ్యాసమానిని
శ్చితమొనరించు నర్థమె ప్ర సిద్ధి వహించును గాదె రా॥

91 అర్థము:—వ్రతములు=నోములు; సద్గతులు=ముక్తి
మార్గములు; కూడఁబోవు=దొరకఁ జాలవు; కులకాంతకు=
కులస్త్రీకి; తత్పతిసేవ = ఆ భర్తను బూజించుట; సద్వ్రతము=
యొక్క మైననోము; (మంచిదైననోము) ధర్మవిదుండు=వ్యాయ
శాస్త్రు మంతయుఁదెలిసినవాఁడు; వ్యాసమాని=వేదవ్యాసుండు.

ఉ॥ గుట్టుచెడంగ పైన్యమరి • కోల్తలపాల్పడి బెగ్గటిల్లగా
దిట్టతనంబు వీడి గురు తినిచి పరాజయమున్ విభుండుదా
నెట్టనఁబారువేళ గమనించి సహాయముఁజేయఁమిత్రులున్
రొట్టితునింగి నేతబడె • రూఢియనన్ విజయంబు రాఘవా.

92 అర్థము:—గుట్టుచెడంగన్ = రాజ్యమందలి లోపా
లోపము లన్నియు శత్రులకు బోధపడుట చేత; అరికోల్తలబా
ల్పడి=శత్రుబాణముల యొక్క దెబ్బలకుజక్కుటచేత; బెగ్గటిల్ల
గాన్=భయపడఁగా; దిట్టతనంబు వీడి=ధైర్యమును లేనివాఁడై

పరాజయము=ఓటమి; గురుతించి=తెలిసికొని; గమనించి=కనిపెట్టి; విజ్ఞయము=జయము.

ఉ॥ చెప్పలొ ముల్లు కాలికి విశేషము తీత, గృహంబులో నదాయప్పల చేత రోత, వినయంబు నెఱుంగని బంటు, కోత తామెప్పల కిచ్చువాడు మెఱుమెచ్చులదాత, నిజాధినాథులకొముప్పల ముంచు భార్యలొగి పూర్వభవాంచిత గీత, రా॥

93 తీత=బాధ; అప్పలచేత=బుణములు చేయుట; రోత=అసహ్యము; వినయంబు నెఱుంగని బంటు=అడకున లేని సేవకుడు; కోత=మిక్కిలిబాధ; మెప్పలకు=పొగడ్తలకు; నిజాధినాథులకొ=భర్తలను; ముప్పలముంచు = కష్టముల పాలేయు; పూర్వభవాంచిత గీత= పూర్వజన్మములోఁ జేసినయదృష్టము.

హృదయము కోపఃపరిమయియెత్తరియైక్తమయైక్తముగ నొనదయత లేమి, తీవ్రతనసాధ్యము, సాధ్యము లూహసేయకే కదనముసేయ దూకు నయగారములేని మనుష్యకోటికి నదలక యాపదల్ తగులుభారముపెచ్చు, ధర్మితి, రాఘవా.

94 అర్థము:— యుక్తము=తగినపని; అయుక్తము=తగనిపని; సదయత లేమి=దయ లేకపోవుటచేత (జాలిగల్గించు ఆలోచన లేకపోవుటచేత) కదనము=యుద్ధము; నయగారము=ఆలోచన.

చ॥ కవనము సెప్పటన్న బహుళకష్టమెకాని సుఖంబులేదు; గే
 బవలు పరిశ్రమగ్ గనుచుఁబండితవర్మలు మెచ్చునేట్ల, మా
 ర్దవముగ కావ్యరాజములుఁవ్రాయదొరంకొన, సద్రసంబు లొ
 ప్పవు, రసమొప్పఁజేయ తలఁపఁగాను॥ తోకకుఁజేరు, రా॥

95 అర్థము:— కవనము=కవిత్వము; పండితవర్మలు=పం
 డితులలో శ్రేష్ఠులు; మార్దవముగ్=మృదువుగా; కావ్యరాజ
 ములు=మంచిప్రబంధములు; వ్రాయదొరంకొనినగ్=వ్రాయ
 ప్రయత్నించినప్పటికిని; సద్రసంబులు=మంచిరసములు(శృంగా
 రము, హాస్యము, కరుణము, మున్నగునవి)

ఉ॥ లోపల శత్రువర్గ మవఁలోడనచేసి, యడంపఁగల్గుచో
 నాపదగూర్చువారెవరు? అందఱుమిత్రులెహాదురండహో
 శ్రీపతి నీపదాబ్జయుగఁచింతనఁదక్క తదన్యచింత నా
 దాపునఁ జేరనీయక సదా కనిపెట్టవె, తండ్రీ, రాఘవా॥

96 అర్థము:—లోపలి శత్రువర్గము=లోభము, మోహము,
 కామము, క్రోధము, మదము, మాత్సర్యము ననువాటిని,
 అవలోడనచేసి=చక్కగా విచారించి, అపద=కష్టము; కూర్చు
 రారు=కలిగింపలేదు; శ్రీపతి=విష్ణువు; (భగవంతుడు) నీపదాబ్జ
 యుగచింతనగ్ = నీపదములను ధ్యానించుటచేత; తదన్య
 చింత=వేఱొకవిచారము; దాపునన్=సమీపమునకు.

ఉ॥ శాత్రవు పంక్తికంతు ననుజన్మనకున్, శరణం బొసంగి లో
కత్రము కంటకుండు దశశకఠునిద్రుంచి, ముసీంద్రకోటి, తా
పత్రయమెల్ల బాపిన; కృపాకర! నీకిది న్యాయమే; యహో
రాత్రులు నిన్భజిండు విన ♦ రాదొకొ నామొట తండ్రి రా॥

97 అర్థము;— శాత్రవు పంక్తికంతున్ = విరోధియైన
రావణుని, అనుజన్మనకున్ = తోడబుట్టినవిభీషణునకు, లోక
త్రయకంటకుండు=మూడులోకములకును బాధగల్గించువాడు;
దశశకంతుడు=రావణుడు; తాపత్రయము = మూడుబాధలు,
(పుత్రీషణ, దారేషణ, ధనేషణ యనునవి.)

ఉ॥ కోరను, రాజభోగములఁగోరను నే ధనధాన్యసంపదల్
కోరను మౌక్తికంబులనుఁగోరను సద్గజవాజి యూధముల్
కోరను గోగణంబులనుఁగోరను సుందరహర్యముల్, సదా
కోరెద మోక్షమార్గమును ♦ గొండాకప్రీతి నొసంగు రా॥

98 అర్థము:— మౌక్తికములను=మూత్యాల హారములను,
సద్గజవాజియూధముల్=మంచియేనుగులు, గుఱ్ఱముల సమూ
హమును; గోగణంబులన్=ఆలమందలను, సుందర హర్య
ములు = అందమైన మేడలు; గొండాకప్రీతిన్ = కొంచెము
ప్రేమతో (తగినయాదరముతో)

ఉ॥ ఇమ్ము సమస్త సంపదల, నీరికలెత్తెడు కోర్కెలెల్ల నా
కిమ్ము; మహానుభావులు నఱపిన గుణాకరు లేగుల్లోవకున్
గమ్మనఁ బోవుశక్తి, వరకావ్యములెన్నొలిఖించి మాటికిన్
సమ్మద మొందనిమ్ము రఘునాథుక; పాయక నెట్ట రా॥

99 అర్థము:— ఈరికలెత్తెడు కోర్కెలు=పుట్టుచున్నట్టి
కోర్కెలు, మహానుభావులున్=గొప్పవారును, అహీన గుణా
కరులు=మంచి గుణవంతులు, ఏగుల్లోవకున్=నెట్లనట్టి స్థితికి,
గమ్మనన్=అశ్చర్యమగునట్లు, వరకావ్యములు = శ్రేష్ఠమైన
కృతులు, లిఖించి=వ్రాసి, సమ్మదము=ఎక్కువసంతోషము.

ఉ॥ అంచితభక్తి నేమఱకాయాకలి దప్పల నుజ్జగించి వే
తెంచగరాని దీక్షపరమేశ్వరు, నీశ్వరు నిల్పి శాంతిమై
మించిన వేడ్క ధ్యానమునఁమేకొను సుస్థిర బుద్ధినిచ్చినా
కించ లడించి ప్రోవు మరుగేల, రఘునాథ మ తండ్రి రా॥

100 అర్థము:— ఏమఱక=అశ్రద్ధఁ జూపక, ఉజ్జగించి=విస్త
రించి, దీక్షన్=శ్రద్ధతో, శాంతిమై=శమాగుణము లేక నెమ్మది
గల్గి, మేకొను=తగుల్కొనునట్టి, సుస్థిరబుద్ధి=చలనములేని
మనస్సుతో, కించలు=దుఃఖములు, అడంచి=పోగొట్టి, మరు
గేల=చాటుందుకు?

ఉ॥ కూర్చితి నుత్పలంబులనుఁగొన్నిటి చంపకమంజరుల్ కడున్
 బేర్చిన సంతసంబున విసీతమతిన్ గుసుమోపహారమున్
 నేర్చిన యట్ల నైకొనవెనిర్మలభక్తి నొసంగవే సదా
 చేర్చవె భక్తులండు పరిశీలనఁ జేయవె తల్లిడి? రాఘవా.

101 అర్థము:— ఉత్పలంబులన్ = ఉత్పల మాలలును,
 చంపకమంజరుల్ = చంపకమాలలు, (అను పద్యములచేత)
 కడున్ + బేర్చిన = మిక్కిలి ఎక్కువైన, విసీతమతిన్ = వినయ
 ముతోఁగూడినహృదయముతో, గుసుమోపహారమున్ = పుష్ప
 ముల కాన్కను, పరిశీలనఁజేయవె = బాగుగా విచారింపవె.

స మా ప ము.

13083